

Яценко Т. О.

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,

головний науковий співробітник відділу

навчання української мови та літератури

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

ДИДАКТИЧНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ СТАРШИХ КЛАСІВ

В умовах інформаційного суспільства назрілим постає питання відповідності шкільного підручника викликам часу, новітнім освітнім завданням, пізнавальним інтересам і потребами сучасних учнів. Відтак дидактичні функції сучасного шкільного підручника, зокрема й української літератури для старших класів, повинні бути осмислені у контексті актуальних цілей освітнього процесу. У навчальній книзі окрім традиційної інформаційної, перш за все, повинна бути реалізована самоосвітня функція, що стимулює розвиток позитивної мотивації учнів до самостійного навчання, забезпечує формування вміння здобувати предметну інформацію, оцінювати її достовірність, переводити в статус знань. Тобто учень-читач має навчитися опрацьовувати змістовий контент шкільної літературної освіти (художній текст, біографічні матеріали про автора, фрагменти літературно-критичних досліджень про твір, різні його інтерпретації тощо), занурення в який через створення проблемних ситуацій на уроці української літератури сприятиме цілісному розумінню й осмисленню художнього твору. Сучасний підручник літератури для старших класів повинен бути не лише інформативним, а й технологічним, тобто засобом організації самостійної індивідуальної чи групової навчальної діяльності учнів-читачів із чіткими рекомендаціями щодо ефективного опрацювання предметного змісту, формування уміння вчитися. Для учнів він має стати навчальною робочою книгою, підготовленою за принципом «самовчителя», активатором розвитку стійкого пізнавального інтересу до художніх творів української літератури, а для вчителя – орієнтиром досягнення дидактико-методичних цілей уроку.

Попри багатоаспектність дидактичних функцій та поліфункціональність засобів їх реалізації у сучасному підручнику української літератури повинен бути презентований якісний навчальний матеріал, що забезпечуватиме доступний учням-читачам виклад огляду національного літературного процесу та його характерних ознак; засвоєння найважливіших фактів із життєпису українських письменників, твори яких вивчаються текстуально; продуктивну аналітико-синтетичну роботу над текстом; формування вмінь аналізу та інтерпретації твору; засвоєння теоретико-літературних знань та застосування їх у процесі

розгляду художнього твору; розвиток художнього та логічного мислення; збагачення усного мовлення; розуміння літературних творів як явища мистецтва, усвідомлення української літератури як невід'ємного складника світової художньої культури.

Продуктивно реалізовано дидактичну самоосвітню функцію у чинних підручниках української літератури для 10 і 11 класів (рівень стандарту), авторський колектив (наукові співробітники Інституту педагогіки НАПН України) яких став лауреатом у номінації «Інтеграція ресурсів Державного стандарту та інноваційних практик у процесі реалізації наскрізних змістових ліній в освітньому середовищі»(X Міжнародна виставка «Сучасні заклади освіти – 2019») та у номінації «Підручник або навчальний комплект для учнів, студентів» у конкурсі «Національне визнання наукових досягнень» (XI Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті»,2019) [2; 3]. Зasadничим для авторського колективу є розуміння сучасного підручника української літератури як засобу самонавчання учня, інструменту його читацького й особистісного розвитку. Самостійність учня-читача реалізується на рівнях самостійного прочитання художнього твору; створення індивідуального чи групового навчального проекту; навчання за самостійно створеною індивідуальною освітньою програмою; управління читацькою діяльністю, читацьким і особистісним розвитком. Згідно з концепцією означених підручників, їх самоосвітня функція забезпечує організацію такої навчальної діяльності учнів, що буде спрямована на самостійне здобуття й застосування предметних знань, розвиток предметної читацької (здатність відчувати естетичну насолоду від читання художніх творів, розуміти художній твір як мистецьке явище; формувати емоційно-ціннісний образ письменників, творчість яких вивчається текстуально; уміти висловлювати особистісне ставлення до розглянутих у творах морально-етичних проблем; володіти інструментарієм діалогічного прочитання художніх творів, що належать до різних художніх напрямів і стильових течій; розуміти розвиток української літератури як процес пошуку митцями адекватних часові форм і засобів відображення дійсності тощо) та ключових компетентностей (розвивати критичне мислення; керувати особистим читацьким розвитком; вибудовувати індивідуальний маршрут саморозвитку; бути готовим постійно навчатися і змінюватися; розвивати вміння самопізнання, самоорганізації).

Реалізацію самоосвітньої функції забезпечує чітка структура підручників, логічна послідовність викладу навчального матеріалу. Так, у рубриці «Читацький путівник» конкретно визначено обсяг знань та вмінь, які учні повинні здобути під час вивчення програмової теми, що є основою для розвитку їхніх предметної та ключових компетентностей. Алгоритмічне первинне подання навчального матеріалу про письменника (цитата-самохарактеристика; цитата відомого літературного критика тощо про творчий спадок автора; коротка характеристика-презентація особистості письменника) сприяє

системному формуванню предметних знань старшокласників, розвитку їхніх пізнавальних інтересів. Рубрика «Знайомство здалеку і зблизька», навчальний текст якої конкретизується у підрубриках «Портрет», «Вдача», «Захоплення», «Сторінки життєпису» тощо допомагає формуванню в уяві учнів образу письменника як цікавої, багатогранної й талановитої особистості, мотивує до прочитання його творів. Матеріал рубрики «Художній світ письменника» сприяє загальному розумінню творчого доробку письменника (історична доба; тематика, проблематика, загальна характеристика творчості) і поглиблює осмислення художнього твору, що вивчається текстуально. Рубрика «Читацькі діалоги» презентує теоретичний матеріал та подає поради учням-читачам для налагодження діалогу з текстом художнього твору. У рубриці «Культурно-мистецький контекст» на прикладі життя і творчості письменників досліджуються взаємовпливи художньої літератури, музики, театру та інших видів мистецтва. Рубрика «Довідник читача» подає чітке і доступне тлумачення теоретико-літературних понять у процесі вивчення кожного тематичного розділу підручника. Рубрика «Запитання і завдання» вміщує збалансоване представлення компетентнісно орієнтованих запитань і завдань репродуктивного, частково-пошукового та проблемного характеру з метою перевірки рівня навчальних досягнень учнів. Рубрика «Ваші читацькі проекти» рекомендує учням варіанти навчальних проектів та поради щодо їх індивідуальної чи групової підготовки. У рубриці «Читацьке дозвілля» запропоновано перегляд екранізацій художніх фільмів, прослуховування музичних творів тощо, що також сприяє глибокому усвідомленню вивченого програмового матеріалу. Завдання, вміщені в рубриці «Читацький самоконтроль», спонукають учнів перевірити результативність самостійного навчання за підручником. Для усвідомлення змін у власному читацькому й особистісному розвитку школярам пропонується написати есей «Мій шлях до читацької компетентності».

Отже, дидактичні функції означених підручників української літератури орієнтовані на реалізацію педагогічних умов для організації ефективної читацької діяльності учнів старших класів, розвиток їхньої читацької самостійності, розширення читацьких орієнтацій.

Ключові слова: шкільна літературна освіта, українська література, підручник, дидактичні функції.

Список використаних джерел

1. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. для студентів вищих закладів; за редакцією Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. С. 288-308.
2. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко та ін. Київ: Пед. думка. 192 с.
3. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко та ін. Київ: Оріон, 2019. 240 с.